MEGALİ İDEA*YA BİR ÖRNEK: GİRİT

Serap TOPRAK**

Özet

1829 Edirne Antlaşması ve 1830 Londra Protokolü ile Yunanistan Devleti kurulduktan sonra Rumlar, topraklarını genişletmek ve Büyük Yunanistan'ı kurmak için Osmanlı topraklarında, özellikle adalarda yaşayan Rumları rahat bırakmamışlardır. Girit Adası'nda da durum farklı gelişmemiştir. Girit'teki isyanlar, Mora ve diğer adalarla birlikte başlamış ve şiddetini arttırarak devam etmiştir. Rumlar, Girit'te büyük mülkler elde ederek yerlerini sağlamlaştırmak istemiştir. Bununla birlikte Müslümanların hakları hiçbir zaman korunmamıştır. Osmanlı Devleti, sorunun ciddiyetini anlayamamış ve gerekli önlemleri almamıştır. Avrupalı Devletlerden cesaret alan Rumlar ise, Girit'i önce bir Akdeniz sorunu, sonra da uluslar arası bir sorun haline getirmiştir. Avrupalı Devletler Girit politikalarını kendi çıkar dengelerine göre şekillendirmiştir. Ayrıca Avrupa basını da Girit olaylarını yakından takip etmiştir. Özellikle 1878 Halepa Antlaşması'ndan sonra Yunanlılık propagandasını arttıran Rumlar, Müslümanlara eziyet ederek Müslümanları göçe zorlamış ve Ada'daki Rum nüfusunu arttırmışlardır. Girit, 1897 yılında Avrupalı Devletlerin de isteğiyle önce muhtariyet kazanmış, 14 Aralık 1913 tarihinde de Yunanistan'a ilhak edilmiştir. Osmanlı Devleti ise, durumu kabul ederek Rumların Büyük Yunanistan hayalinin yolunu açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Rum, Yunan, İsyan, İlhak

* Megali İdea, başkenti İstanbul olan Ege Adaları, Batı Anadolu, Karadeniz, Rodos, Girit, Bozcaada, Kıbrıs, Epir, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya'yı içine alan Büyük Helen İmparatorluğu'nu ifade etmektedir. Ayrıca Yunanca'da sıfatlar, isimleri cinslerine göre çekerler. Yunanca'da *idea* kelimesi dişil olduğundan onu niteleyen sıfat megalos/i/o ise, megali şeklinde çekilir. Oysa Kelime (idea) dişil iken, sıfat (megali) çoğunlukla nötr olarak (megalo) çekilmiş haliyle kullanılmıştır. Dolayısıyla yaygın olarak kullanılan Megalo İdea yanlış bir kullanımdır.

**Yrd. Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasi Tarih Anabilim Dalı, soprak@mynet.com

AN EXAMPLE OF MEGALI IDEA: CRETE

Abstract

After Greece was founded with Edirne Treaty in 1829 and 1830 London Protocol the Roum started to disturb Roums especially in islands in Otoman Empire to found Great Greece and to expand their lands. It wasn't different in Crete island. Revolts in Crete started with the revolts in Mora and other islands and continued with violence. İn Crete, the Roums wanted to consolidate their position by obtaining a large number of property. However, never protected the rights of Muslims. The Otoman Empire failed to understand the seriousness of the problem and didn't receive the necessary measure. Roums, affected by the European Countries, made Crete first Meditearian problem and then an international problem. According to the balance of interest has shaped the Crete policies of European States. Also European presss closely followed the events in Crete. Especially after Halepa Treaty in 1878 Roum increased the propaganda of being Greek and they torment Muslims and forced the Muslims to emigrate from the island and they increased the population of the Roum. Crete got otonomy with the help of European States in 1897 after it was left to Greece in 14th of December in 1913. By accepting the status of the Otoman Empire opened the way fort he dream of Great Greece.

Key Words: Crete, Roum, Grek, Rebellion, Annexation

Giriş

19. Yüzyıl başlarından itibaren milliyetçilik akımının etkisi ve Avrupalı Devletlerin yardımıyla Rumlar, ekonomi, eğitim ve düşünsel alanlarda güçlenerek ulusal amaç etrafında birleşti. Bu amaç doğrultusunda Rumlar, özellikle Eflâk ve Buğdan'daki başarısız isyan girişiminden sonra, kendilerine en uygun yer olarak Mora Yarımadası'nı ve diğer Ege adalarını görmekteydi.[1] Bunun üzerine Yedi Ada ve diğer adalarda bulunan kaçak Rumlar, Mora'da toplanarak isyan hareketini başlattı.[2] Özellikle Hidra Adası denizcileri ve Mayna gençleri isyana destek verdi. Hidra denizcileri, Kolokotrinis adındaki bir Rum asinin kumandasında Patras, Navarin, Tropoliçe, Misolinki ve Nopli'yi ele geçirdi.[3] Ayrıca Fener Rum Patrikhanesi de isyanlara destek verdi. Patras Piskoposu Pol Germanos, üstünde Meryem Ana'nın resmi bulunan bir bayrağı eline aldı ve "Ey Yunan milleti! Artık uyan, Türkleri öldür" diyerek Rumları açıkça isyana çağırdı.[4] Bu çağrı isyana milli ve dini bir karakter kazandırdı.[5]

16 Şubat 1821 tarihinde, Mora Hıristiyanları isyan ederek, özellikle Mora'nın merkezi olan Tropoliçe'yi kuşatıp ele geçirdi. Tropoliçe'de, Müslümanlar öldürüldü ve camiler kiliseye dönüştürüldü.[6] İsyana sadece Mora halkı katılmadı. Mora isyanı sırasında Suluca, Çamlıca, Çuka ve Değirmenlik adalarında yaşayan Rumlar da isyanlara destek verdi.[7] Rumların isyanda başarıya ulaşması için adaların isyana katılması şarttı. 2 Nisan 1821 tarihinde Kalamata şehri Rumlar tarafından yakıldı, bunu Mani şehri takip etti. Böylece Mora Yarımadası'nda 40.000 Müslüman katledildi.[8]

---

[1] Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. 6, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 2759.
[2] Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 2760.
[3] Edovard Driault, *Şark Meselesi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2003, s. 184.
[4] Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, s. 190.
[5] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 112.
[6] BOA, 841/37873, HAT
[7] BOA, 927/40280-C, HAT
[8] Georges Castellan, *Balkan Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 272.

25 Şubat 1822 tarihine kadar sessiz kalan Avrupa, bu tarihten sonra Rum isyanlarına karşı kayıtsız kalmayarak müdahale etmeye başladı.[9] Artık Rum isyanları uluslar arası bir sorun olma yolunda ilerliyordu. Avrupalı Devletler, kendi diplomatik çıkarları doğrultusunda her iki tarafı da idare etmeye çalıştı. Ağustos 1822'de, Alikorne Şehbenderi Kıçantı tarafından Babıâli'ye verilen bilgiye göre, asi Rumlar Mora ve Çamlıca adalarındaki isyanlarda kullanmak için Avrupa'dan silah ve mühimmat sağlamaktaydı.[10]

1823 yılında isyanların yoğunluğu biraz azalsa da, tamamen bastırılamadı. 1824 yılı başlarında, isyanlar tekrar şiddetini arttırdı. Özellikle Eğriboz ve Misolinki bölgelerindeki çatışmalar çok şiddetli geçmekteydi. Osmanlı kuvvetleri ise, para ve malzeme sıkıntısı çektiği için yavaş hareket etmekte ve müdahaleler gecikmekteydi. Askerlerin zamanında yetişememesi asilerin güçlenmesine neden oldu.[11] Böylece 1825 yılı başlarında, Mora'da Rumların saldırılarının yoğunlaştığı ve Mora'nın merkezi Tropoliçe'de zor anların yaşandığı dönemde bütün ümitler İbrahim Paşa ve Mısır donanmasına bağlandı.[12] Bu arada İbrahim Paşa komutasındaki kuvvetlerin Mora'daki başarıları ve asi Rumların yenilgileri Avrupa diplomasisini de harekete geçirdi. Rum asileri yatıştırmak için Osmanlı Devleti'ne açıklamalarda bulunmak üzere biri Rus, diğeri Fransız iki subay, Bükreş'e giderek görüşmelerde bulundu.[13] Böylece Rum ayaklanması 1825 yılından itibaren uluslar arası bir nitelik kazandı.[14]

Osmanlı-Mısır donanması 1827 yılında isyanı tam yatıştırmak üzereyken, Avrupalı Devletlerin işe karışmasıyla isyan yeni bir döneme girdi. Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi, İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu.

[9] Driault, *a.g.e.*, s. 186, 187.
[10] BOA, 957/41080, HAT
[11] BOA, 906/39723-B, HAT
[12] BOA, 926/4024-A, HAT
[13] BOA, 1140/45339, HAT
[14] Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 174.

Mora ve Girit valiliği kendisine verilen Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de yerleşmesi İngilizlerin çıkarlarına uygun değildi ve İngilizleri korkutuyordu. İngiltere ve Rusya, İbrahim Paşa'nın sözde zulümlerine son vermek amacıyla Sen- Petersburg'da görüşmelere başladı. Görüşmeler sonunda 4 Nisan 1827 tarihinde Sen Petersburg Protokolü imzalandı. Buna göre Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı muhtar bir devlet haline gelecek ve bütün Türkler Yunanistan'dan çıkartılacaktı. Bu Protokol, bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması yönünde atılmış ilk adımdı. Protokol, Avusturya, Prusya ve Fransa'ya da bildirildi. Avusturya ve ardından Prusya Protokolü reddetti. Fransa ise, 1815 yılında kendisine karşı kurulmuş olan Kutsal Birliği parçalamak niyetinde olduğundan Protokole katılmayı düşündüğünü bildirdi. Böylece İngiltere, Rusya ve Fransa arasında Londra'da görüşmeler başladı. 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada, Osmanlı Devleti, Sen Petersburg Antlaşması'nı kabul ettiği takdirde, asilerle Babıâli arasında bir mütareke yapılacağı ve Yunanistan'ın kurulacağı; kabul etmediği takdirde ise, antlaşmayı imzalayan üç devletin asilere yardım etmesinin haricinde, Osmanlı hükümetini yola getirmek için baskı uygulayacağı yazmaktaydı.[15]

Osmanlı Devleti, Londra Antlaşması'nın hükümlerini iç işlerine müdahale olarak gördüğünden, antlaşmayı kabul etmedi. Bunun üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa, Mora'yı abluka altına alarak Navarin'i kuşattı. İbrahim Paşa ise, İngiliz amirali Cardington ve müttefikler tarafından yapılan ateşkes teklifini, Padişah'tan emir almadıkça kabul edemeyeceğini bildirdi. İbrahim Paşa'nın teklifi reddetmesiyle üç ülkenin amirali, İbrahim Paşa'ya ültimatom göndererek, Türk ve Mısır donanmalarıyla askerlerin Yunanistan'dan çıkmasını istedi. Fakat ültimatom kabul edilmedi.[16] Mısır donanması, Navarin Limanı'na ulaştıktan bir süre sonra Fransızların ve İngilizlerin

[15] Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 116, 117.
[16] Karal, *a.g.e.*, s. 118.

22 savaş gemisi de Navarin'e gitti.[17] İngilizler, Osmanlı donanmasının hareket alanlarını kısıtlamaya başlamıştı. Bunun üzerine Mora Valisi İbrahim Paşa ve kuvvetlerinin Çamlıca-Suluca tarafına donanma ile gitmesi emredildi, fakat Navarin önünde 28 savaş gemisi bulunduğundan ve onlarla savaşmak gerekebileceğinden gidilemedi.[18] Ayrıca Navarin önündeki 28 parça İngiliz savaş gemisi, eğer Osmanlı-Mısır donanması hareket edecek olursa bunu engelleyeceğini bildirdi. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Babıâli'ye, Osmanlı Donanması'nın bunlarla savaşa girecek kadar güçlü olmadığını bildirdi.[19] Amiral Cadrington kumandasındaki İngiliz gemileri, Amiral de Rigny kumandasındaki Fransız gemileri ve kendilerine daha sonra katılan amiral Heyden kumandasındaki Rus donanması 25 Eylülde İbrahim Paşa ile bir mütareke yaptı. Buna göre, Osmanlı Donanması Navarin'de kalacaktı. Ayrıca İngiliz ve Fransız donanmaları Zanta ve Milo adalarına çekilecekti.[20] Mart 1828 tarihinde, Mora Valisi İbrahim Paşa'dan Mısır valisine gönderilen bir tezkirede, Fransız ve İngiliz savaş gemilerinin Navarin ve civarında deniz yoluyla yiyecek gönderilmesini engelledikleri belirtilmekteydi.[21] Böylece Osmanlı Donanması Çamlıca Adası'na doğru hareket etti. Fakat Osmanlı- Mısır donanmasının bir savaşa gücü yoktu. Temmuz 1828 tarihinde, Osmanlı Donanması, Mısır ve Tunus gemilerinin kaptanlarının ortak kararıyla imzalanıp gönderilen dilekçe bunun en açık kanıtlarındandır ki bu dilekçede, Navarin Limanı İngiliz gemileriyle kuşatıldığından bunun dışına çıkarak savaşa katılmaya donanmanın gücünün olmadığı belirtilmiştir.[22] Sonuçta İngiliz, Fransız ve Rus müttefik gemileri Mora'da harekâtın kesin bir şekilde durdurulması için Amiral de Rigny'in emriyle Osmanlı-Mısır

[17] BOA, 1050/43278-B, HAT
[18] BOA, 849/38071, HAT
[19] BOA, 849/38071-C, HAT
[20] Tayyip Gökbilgin, "Navarin", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (MEB)*, s. 134.
[21] BOA, 1087/44248-C, HAT
[22] BOA, 849/38071-D, HAT

Donanması'nı yaktı. Böylece Osmanlı Devleti, Mısır gemileriyle birlikte 57 gemi ve 6.000 denizciyi kaybetti.[23]

Sakız Adası ve diğer adalardaki isyanlar, Mora Yarımadası'ndakilerle aynı özellikleri göstermekteydi. Sakızlıların isyana katılması için çevre adalardan sürekli bir kışkırtma olduğu ve bunun için birçok Rum'un adaya çıktığı bilinmektedir. Özellikle Sisamlı asiler, Sakızlı Rumlara destek vermekteydi. Rum asiler, Midilli, İpsara ve Sisam'a saldırdı.[24] Sadece Kolori Adası'ndan 2.500 kadar Rum gemilerle Eskiroz ve Sakız adasına gitti ve orada taşkınlık ve eşkıyalık yaptı.[25] İmroz ve Semendirek adalarına gelince, Semendirek'te ada halkı eşkıyayla işbirliği yaparak isyana dâhil oldu. İmroz Adası'nda ise, asiler, ada halkıyla işbirliği yapamadığı için Osmanlı kuvvetlerinin adayı savunması kolaylaştı. Böylece asilerin bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esir alındı.[26]

Girit Sorununun Uluslar arası Bir Boyut Kazanması

Fransız Devrimi ile birlikte yayılan milliyetçilik hareketleri ve bunu sonucunda Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Gayrimüslim halkın bağımsızlık isteği, Çar Petro ile başlayan ve gittikçe şiddetini arttıran Rus kışkırtmaları, bozulan Osmanlı yönetimi ve Rumların kurdukları Eterya Cemiyeti'nin faaliyetleri Girit halkının huzurunun bozulmasına neden oldu. Bununla birlikte Mora ve diğer adalarda çıkan isyanların da Girit halkı üzerinde olumsuz etkileri oldu.[27] Özellikle 1829 Edirne Antlaşması ve 1830 Londra Protokolü ile Yunanistan Devleti kurulduktan sonra Rumlar, topraklarını genişletmek ve Büyük

[23] Gökbilgin, "Navarin", s. 134.
[24] BOA, 847/38031, HAT
[25] BOA, 842/37878-T, HAT
[26] Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *III. Askeri Tarih Semineri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Atase Yayınları, Ankara 1986, s. 135.
[27] Cemal Tukin, "Girit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA*), c. XIV, (İstanbul 1996), s. 89.

Yunanistan'ı kurmak için Girit'i Megali İdea'yı gerçekleştirmenin bir parçası olarak gördü.

Girit Adası'nda ilk olarak 1821 yılında Hanya Sancağı'na bağlı Apokorono ve Hanya nahiyesinin dağ köylerinde yaşayan Gayrimüslimler ayaklandı. Bu durum Girit Adası'nın 1821 yılından itibaren bir sorun haline gelmesine neden oldu.[28] 1823 yılında Rumların yaşadığı topraklarda ayaklanmaların iyice şiddetlendiği ve yayıldığı sırada, özellikle, Mora Yarımadası'ndaki Rum isyanı, diğer bütün adalarda olduğu gibi, Girit Adası'nda da hızla yayıldı ve katliamlara neden oldu. İsyanlar karşısında tam bir önlem alamayan Osmanlı Devleti, Rumlara devlete bağlılıktan ayrılmamaları konusunda öğütlerde bulunmakla yetindi. Fakat Rum eşkıyası rahat durmayarak İzmir'e dâhi saldırdı. Bu durumda önlem olarak İzmir Muhafızı Hasan Paşa, İzmir'e saldıran eşkıyayı Girit'e sürdü. Fakat Girit eşkıyası nedeniyle ayaklanmalar daha da şiddetlendi. Kandiye ve Hanya Muhafızları Şerif ve Lütfullah Paşa ile Resmo Muhafızı Osman Haşim Paşa asilere karşı yetersiz kaldıklarından çareyi, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın kendilerine yardıma gelmesinde görmekteydi.[29] İsyanlara Rumlar sadece bireysel katılmadı. Bu isyanlara geniş çaplı katılımlar oldu. 1823 yılında, Rum asiler tarafından tehdit edilen Kisamo ve Salina kazalarında, 16.000 Rum, Müslümanlar üzerine saldırdı ve saldırılardan kaçamayan herkesi öldürdü. Kisamo kalesinin teslim olduğu ve Müslümanların katledildiği haberini alan Salina Müslümanları kaçmak istese de, kaçış yolunda saldırıya uğrayınca ağır kayıplar verdi.[30] Özellikle 1825 yılındaki ayaklanma oldukça kanlı geçti.[31] Mayıs 1829 tarihinde, 5 bini aşan Giritli Rum asiyle üç gün boyunca mücadele edildi. Bunun üzerine bütün savaşlarda asiler perişan olarak dağlara kaçmak zorunda kaldı. Bütün bu savaşlarda

[28] Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 8, s. 118.
[29] BOA, 904/ 39704, HAT
[30] BOA, 919/39979-A, HAT
[31] İhsan Ilgar, "Girit'i Nasıl Kaybettik?", *Tarih Hayat Mecmuası*, c. 1, sy. 2, İstanbul 1970, s. 75.

elde edilen başarıda Mısır askerinin ve Mısır askeri Başbuğu Mustafa Paşa'nın payı büyüktü.[32] Temmuz 1829 tarihinde, Rumlarla silah bırakmaları için görüşmeler yapıldı. Fakat Rumlar, anlaşmadan yana değildi. Hatta görüşmeler sırasında hazır bulunan İngiliz kumandanı dahi Rumların haksızlığını ve uyuşmazlığını dile getirmek zorunda kaldı. Bütün baskılara rağmen, Rumlar uzlaşmayarak isyanlara devam etti.[33] Yunanistan'ın bağımsızlığını onaylayan 1829 Edirne Antlaşması ve 1830 Londra Protokolü'nde Yunanistan'ın sınırları belirlenirken, Giritli Rumlar da Yunanistan'a bağlanmak istedi. Fakat bu istekleri Büyük Devletler tarafından kabul edilmedi.[34]

1840 Londra Antlaşması'yla Mehmet Ali Paşa Girit'ten çekilince Giritli Rumlar, 1841 ve 1858 yıllarında tekrar ayaklandı. Zira 1856 yılında Girit'te büyük değişiklikler yapılmıştı. Bu tarihten itibaren Girit Adası'nın Hıristiyan halkı büyük mülkler edinmeye başladı. Bununla birlikte Rumlar, Rusların da desteğiyle Girit'teki diğer Hıristiyan milletleri her fırsatta kışkırtmaya çalıştı. Osmanlı Devleti, Girit'teki durumun ciddiyetini tam olarak anlayamamıştı. Babıâli, Girit'teki iç huzurun iyi valilerle çözülebileceğini düşünüyordu. 1858 yılı isyanından sonra Girit Valisi Veli Paşa'yı geri çağırarak yerine Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa'yı gönderdi. Ahmet Paşa'dan sonra sırasıyla, Sami Paşa, Hüseyin Avni Paşa ve İsmail Paşa Girit'e vali olarak gönderildi. Fakat Eflâk ve Buğdan'ın imtiyazlarının genişletilmesi, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlık mücadelesi ve Lübnan Hıristiyanlarının Büyük Devletlerin yardımıyla muhtariyet kazanması Girit Hıristiyanlarının da umutlanmasına yol açtı.[35] 1856 yılından sonra, Ada'daki durum iç huzuru koruma çabalarının ötesinde, Batılı Devletleri de ilgilendiren uluslar arası bir sorun haline geldi.[36]

[32] BOA, 1020/42612-B, HAT
[33] BOA, 1019/42600-U, HAT
[34] Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 280.
[35] Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 7, s. 19.
[36] Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 279.

1864 yılında Yedi Ada Yunanistan'a verildi. Bunun üzerine Rumların yaşadığı bütün adaları elde ederek " Büyük Yunanistan"ı kurmak isteyen Rumlar, Girit'teki faaliyetlerini arttırdı. Rusya'nın Hanya Konsolosunun da desteğiyle Rumlar, 1866 yılında geniş katılımlı bir isyan çıkarttı.[37] Her fırsatta Rumları destekleyen Ruslar ise, bu isyan sırasında da Rumların yanında yer aldı.[38] Rusların Girit isyanlarındaki rolü dünya kamuoyu tarafından da yakından takip edilmekteydi. 1866 yılında, Patrie Gazetesi'nin haberine göre, Girit'teki asileri tahrik eden Rusya idi.[39] Rusya'nın etkinliğini arttırması sonucu diğer devletler de Girit'teki gelişmelere seyirci kalamadı ve müdahale etmek için fırsat kolladı. İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya, Rusya ve Amerika Girit'in Suda ve Hanya limanlarına birer kıta vapur gönderdi.[40] Böylece Büyük Devletler, 1866 yılında Girit'i bir "Akdeniz Sorunu" haline getirdi.[41]

Girit Valisi İsmail Paşa, Hanya'da Girit Rumlarına yönelik yayınladığı beyannamede, halkın şikâyetlerini ifade etmekte serbest olduklarını, fakat entrika ve kışkırtmalara kapılmadan bunları ılımlı bir şekilde ifade etmeleri gerektiği yönünde uyarıda bulundu. Ancak Rumlar, şikâyetlerini Girit valisi yerine Girit'teki Büyük Devletlerin konsoloslarına yapmaya devam etti. Nitekim Rumlar, vergilerin azaltılması, vergi usullerinin iyileştirilmesi, ürün nakli için yolların yapımı, Hıristiyanlar aleyhine olan adalet sisteminin iyileştirilmesi, okul ve hastane açılması, kanun önünde eşitliğin, dinsel hoşgörünün ve serbest belediye seçimlerinin sağlanması gibi isteklerde bulundu. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu istekleri kabul etmemesini bahane eden Girit Genel Meclisi, 2 Eylül 1866 tarihinde aldığı kararla, Girit Adası üzerindeki Osmanlı egemenliğini ilga ettiğini ve Ada'nın Yunanistan'a

[37] Armaoğlu, *a.g.e..*, s. 280.
[38] Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 7, s. 21.
[39] Tasvir-i Efkâr, 418/1-2, 23 R 1283
[40] Tasvir-i Efkâr, 428/3, 5 C 1283
[41] Tasvir-i Efkâr, 433/2, 25 C 1283

ilhak edildiğini bildirdi.[42] Bunun üzerine, Ekim 1866 tarihinde, Girit'ten göçler arttı. Yalnız Müslüman aileler değil, Hıristiyan aileler de göçmek zorunda kaldı. Bu tarihte, bir kaç yüz Giritli Hıristiyan aile İzmir'e göçerken, Yedi Adalara ve diğer bazı yerlere de çok sayıda Hıristiyan aile göç etti.[43]

1867 yılında Osmanlı Devleti, Girit meselesi hakkında Avrupa Devletlerinin tarafsız kalması gerektiğini vurguladı, hatta bu tutumunu Rusya'nın resmi gazetesi gibi çalışan Journal de Petersburg'da ilan etti.[44]

Büyük Devletlerin Girit'e yönelik politikalarına gelince, Rusya en başından beri Girit isyanlarını desteklemekteydi. Fransa, Girit isyanları sırasında Belçika'yı ilhak etmeye hazırlandığı için Girit'in Yunanistan'a verilmesinden yanaydı. Gazete de Levant'ta, Girit'in Yunanistan'a terkinin Fransa tarafından Osmanlı Devleti'ne tavsiye edildiği şeklinde haberler çıktı, fakat daha sonra Fransa bu haberleri yalanladı.[45] Siyasi birliklerini tamamlamaya çalışan İtalya ve Prusya da, Fransa'yı destekliyordu. İngiltere ise, Akdeniz siyasetini milliyetçilik esaslarına göre değil de, milli çıkarları üzerine kurduğundan büyük bir Yunanistan kurulmasından yana değildi. Bunun yerine, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını tercih ediyordu. Bu nedenle Girit isyanları karşısında Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı.[46] Hatta Girit isyanlarına katılan pek çok asi, İngiltere'ye giderek Girit'in Yunanistan'a verilmesi konusunda yardım istedi. Fakat İngiltere bu isteği reddetti.[47] İngiltere'nin aksine Avusturya, Girit'in Yunanistan'a terkini istiyordu ki Avusturya'nın yarı resmi yayın organı bir gazete, Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine olduğu ve Girit'in

[42] Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 281.
[43] Tasvir-i Efkâr. 429/1-1, 8 C 1283
[44] Tasvir-i Efkâr, 449/1-3, 29 Ş 1283
[45] Tasvir-i Efkâr, 470/2, 21 ZA 1283
[46] Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 7, s. 22.
[47] Tasvir-i Efkâr, 474/2-3, 5 Z 1283

Yunanistan'a terki fikrine yanaştığını doğrulamaktaydı.[48] Nitekim Girit'in Yunanistan'a verilmesi için Babıâli'ye tavsiye niyetinde Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından ortak bir nota düzenlendi. Ancak bu nota, İngiltere'nin reddetmesinden dolayı Babıâli'ye iletilmeden geri çekildi.[49] Yabancı basın da, İngiltere'nin Girit siyasetine ilgi göstermekteydi ve İngiltere'nin Ada'daki ağırlığı üzerinde durmaktaydı. İtalya isimli bir gazetenin yayınladığı yazıda: *"İstanbul'daki İngiltere nüfuzunun Girit meselesinde de üstün geleceği sanıldığı, Lord Lines'in Girit'in Yunanistan'a verilmesine karşı çıkıp, buranın da bir Sisam Adası gibi "irade-i müfreze" tahtına alınmasını istediği, böylece istediği bir kişiyi oraya "bey" olarak atamak istediği"* belirtilmekteydi.[50]

Bu arada Yunanistan boş durmuyor, isyanları teşvik ve asilere yardım için elinden geleni yapıyordu. Yunanistan, Ada'daki asileri desteklemek için kendi vapurları ile Girit'e asi taşıyordu. Bir Yunan vapuru 700 kişiden oluşan bir asi grubunu Girit'e çıkarmıştı.[51] Osmanlı Devleti ise, Girit'teki isyanların devam etmesi ve olayların önüne geçilememesi üzerine 10 Ocak 1868 tarihinde yayınladığı bir fermanla, Girit'e geniş bir "özerklik statüsü" verdi. Özerklik ile ilgili fermana rağmen, Girit sorunu çözülemedi. Girit sorununu çözmek için öncelikle Yunanistan sorununu çözmek gerekiyordu. Bu amaçla Osmanlı Devleti, 4 Aralık 1868 ve 11 Aralık 1868 tarihlerinde Yunanistan'a bir ültimatom verdi. Ancak Yunanistan'dan olumlu bir cevap alamayan Osmanlı Devleti, 16 Aralık 1868 tarihinde, Yunanistan ile tüm diplomatik ilişkilerini kestiğini açıkladı. 9 Ocak 1869 tarihinde ise, Büyük Devletlerin girişimiyle Paris'te bir kongre düzenlendi ve kongrede Osmanlı Devleti'nin haklı olduğu kararı alındı. Bu karar, 20 Ocak 1869 tarihinde bir bildirgeyle Yunanistan'a iletildi. Böylece Büyük Devletlerin

[48] BOA, 157/6, HR. SYS.
[49] Tasvir-i Efkâr, 475/2, 8 Z 1283
[50] Tasvir-i Efkâr, 482/2, 16 M 1284
[51] Tasvir-i Efkâr, 480/2, 2 M 1284

garantisi altına alınan Girit sorunu bir süreliğine kapandı.[52] Fakat Rusya'nın Rumları kışkırtması ve himayesi devam etti. İnternational Gazetesi'nin iddialarına göre, ele geçirilen Girit eşkıyası üzerinden çıkan evraktan Rusya'nın bunlara yardım ettiği anlaşılmaktaydı.[53] Yine Tuquie Gazetesi'nin, Presse Gazetesi'nden alıp yayınladığı makalede:*"1856 ahitnamesini imzalayan devletlerin taahhüdü altında olarak Girit'in uygun meblağ karşılığında Yunanistan'a terk edilmesi hakkında Rusya'nın bir tasarısının bulunduğu ve bunu Avusturya'ya teklif edeceği"*[54] yer almaktaydı. Bu sırada Yunanistan, Girit'teki nüfus üstünlüğünü elde etmek için Rum nüfusunu arttırma çalışmaları başlattı ve 1869 yılı Mart ayında, sadece iki hafta içinde Yunanistan'dan Girit'e 2190 göçmen geri döndü.[55]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda, Ermeni sorununda olduğu gibi, Girit sorununda da bir İngiliz-Rus mücadelesi başladı. Girit sorununda İngiltere'yi harekete geçiren ise, Ayastefanos Antlaşması oldu. Çünkü bu antlaşmanın 15. maddesine göre, Osmanlı Devleti Girit'teki özerklik statüsünü genişletecek ve bu konuda aldığı önlemleri uygulamadan önce, Rusya'ya danışacaktı. Böylece Rusya dolaylı da olsa, Girit üzerinde bir kontrol sağlayacaktı. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere, Berlin Antlaşması'yla bu maddeyi kaldırttı. İngiltere bu maddenin yerine geçen 23. maddeyle, 1868 özerklik planın uygulanması ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere bilgi verme esasını getirtti. Fakat Yunanistan'ın Girit Rumlarını tahrik etmesiyle 1878 yılında da isyanlar devam etti. Bu isyanları bastırmak isteyen Osmanlı Devleti, Halepa Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. 25 Ekim 1878 tarihinde imzalanan Halepa Antlaşması, 1868 yılında verilen özerklik haklarını genişletmekte ve Ada'nın yeni

[52] Armaoğlu, a.g.e., s. 284.
[53] Tasvir-i Efkâr, 692/2, 19 L 1285
[54] Tasvir-i Efkâr, 694/2, 26 L 1285
[55] Tasvir-i Efkâr, 707/2, 16 Z 1285

anayasası olarak kabul edilmekteydi. Antlaşmanın başlıca maddeleri şu şekildedir:[56]

1- Girit Genel Valisi beş yıl süreyle tayin edilecek; Genel Vali, Müslüman veya Hıristiyan olabilecektir. Müslüman olduğu takdirde Hıristiyan bir yardımcısı, Hıristiyan olduğu takdirde bir Müslüman yardımcısı bulunacaktır.

2- Vilayet Genel Meclisi, 80 üyeyi içine alacak; bunlardan 49'u Hıristiyan, 31'i Müslüman olacaktır. Meclis, yılda bir defa toplanacak ve mahalli ihtiyaçlar hakkında kararlar verebilecektir.

3- Memurlar tercihen yerliler arasından seçilecektir.

4- Rumca, Türkçe gibi resmi dil olarak kabul edilecektir.

5- Vergi gelirlerinin fazlası Ada'nın amme hizmetleri için kullanılacaktır.

6- Kâğıt paranın tedavülü yasak olacak, basın hürriyeti sağlanacaktır.

Halepa Antlaşması'ndan sonra Girit Valiliği'ne getirilen Yanko Fotiyadis, Yunanlılık politikasıyla kendi adamlarını göreve getirdi ve Türklere karşı asileri korudu. Nitekim Anderya Kakori'nin başkanlığında toplanan asiler, Girit'in Yunanistan'a ilhakını amaçlıyor ve Hıristiyanlık propagandasıyla halkı isyana teşvik ediyordu.[57] 1882 yılında Babıâli, bir layiha hazırlayarak:*"Girit'e tayin edilecek valilerin Müslüman olmamaları halinde İslam adabını bilen bir Hıristiyan olması gerektiğini, Girit'te bulunan Rum asıllıların Yunanistan ile sıkı ilişkiler içinde olduklarını, Girit'te yaşayan Müslümanların eğitimine önem verilmesini ve eğitim ihtiyaçlarının temin edilmesinin gerekliliğini"*[58] vurgulamışsa da, Rum valiler tarafından pek önemsenmedi. Zira dış baskılar ve tahrikler devam etmekteydi. Bu dönemde, özellikle

[56] Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 8, s. 119.
[57] Ilgar, *a.g.m.*, s. 81.
[58] BOA, 5/45, Y. PRK. UM.

İngiltere'nin Girit politikasında değişikler oldu. O güne kadar Girit'in Osmanlı Devleti'nde kalmasını savunan İngiltere taraf değiştirdi. Girit Meclisi'nde bulunan Müslüman vekiller tarafından Babıâli'ye gönderilen telgrafta, İngilizlerin tahrikleri ve Girit'te bir Prenslik kurarak Girit'i Yunanistan'a ilhak etme niyetinde oldukları[59] açıkça belirtilmiştir. Özellikle 1885 yılında Doğu Rumeli'nin ve Bulgaristan'ın birleşmesi, Giritli Rumları harekete geçirdi. Rumlar, Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmemesi halinde Halepa Antlaşması'nın muhtariyet hükümlerinin genişletilmesi gerektiğini bildirdi. Ayrıca Hıristiyan Meclis Azaları, Meclis'i terk ederek çalışmaları önlemek ve böylece genel bir karışıklık çıkarmak istedi.[60] Yine Rumlar, Babıâli'den Girit isyanı sırasında halkı kışkırttığı için kapatılan Arkadi Gazetesinin yeniden açılmasını talep etti, fakat bu istekleri Babıâli tarafından reddedildi[61]. Bununla birlikte Babıâli, Girit Valisi ve Girit İdare Meclisi'nin devlet menfaatlerine uygunsuz hareketlerde bulunduklarını tespit etti.[62] Görüldüğü gibi Rumların bütün amacı, huzursuzluk ve kargaşa ortamı yaratarak Müslüman halkın kendine olan güvenlerini yitirmelerini, olaylardan yılmalarını sağlamaktı. Bu ortam içinde Girit'teki Müslümanların can ve mal güvenliklerinin kalmadığı gibi keder ve ümitsizliğe düştükleri[63] de bilinmekteydi. Ayrıca Osmanlı yöneticileri de, Müslüman halka haksızlık yapmaktaydı. Nitekim Girit Vali Müşaviri Abdülvehhab Paşa'nın Müslümanların hukukunu korumada kayıtsız kaldığı kanıtlandığından Siroz Mutasarrıflığı'na ve İbrahim Paşa'nın da Girit Vali Müşavirliği'ne atanmasına karar verildi.[64]

Girit'te ara sıra yatışan isyanlar, 1889 ve 1890 yıllarında yeniden şiddetlendi. Girit isyanlarında İngiliz, Yunan ve Rus tahriklerinin rol

[59] BOA, 114/30, Y. EE.
[60] BOA, 491//17, A:}MKT. MHM.
[61] BOA, 1431/24, DH. MKT.
[62] BOA, 13/49, Y. PRK. UM.
[63] BOA, 13/9, Y. PRK. AZJ.
[64] BOA, 41/37, Y. A. RES.

oynadığı[65] herkes tarafından bilinse de, İngilizlerin Girit'teki entrikaları Padişahı tedirgin ediyordu.[66] Times Gazetesi Viyana muhabiri, Giritli Müslümanların İngiliz himayesini talep ettiklerini, Hıristiyanların çoğunun ise, Yunanistan'a ilhak arzusu içinde olduklarını yazmaktaydı. Bununla birlikte, İngiltere'nin Girit üzerindeki planları Fransa'nın hoşuna gitmiyordu. Mösyö Şinel, Girit isyanlarının İngiliz entrikası olmasından dolayı Fransa Hükümetinin Girit sularına savaş gemileri göndereceğine ilişkin Babıâli'ye bir mektup göndermişti.[67] Yunanistan ve Girit'teki Rumlar, birleşmeyi kolaylaştırmak için, Müslümanları göçe etmeye zorluyor ve bunun yaparken de Avrupa'nın aracılığını istiyordu.[68] 1890 yılı başlarında, Atina'daki Girit isyancıları bir komite kurup sınırı aşarak ihtilal yapacakları yönünde Hıristiyan halkı kışkırtmaktaydı.[69] Girit'te Hıristiyanların toplanmalarından dolayı Müslüman halk korkuya kapıldı. Bunun üzerine vilayete iki tabur asker gönderilerek isyanlar bastırıldı.[70] Her zaman toplumsal barışı sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti, Ağustos 1891 tarihinde, Girit olaylarından dolayı mahkûm olanları affettiğini açıkladı.[71] Fakat Girit sorunu çözülecek gibi görünmüyordu. Girit'teki Müslümanlara yönelik eziyet ve katliam devam etmekteydi. Yunanistan, Giritli Rumları isyana teşvik ve tahrik ederken, Yunanistan'a iltica eden Giritli asiler de Yunanistan'ı müdahale etmeye davet ediyordu.[72] Zira Daily News gazetesinin iddialarına göre: *"Yunanistan, 1889 yılından beri lağvedilen Girit'teki imtiyazlarını talep etmekteydi".*[73] Yapabilecekleri çok fazla bir şeyleri olmayan Müslümanlar bütün eziyetlere karşı, konsolosluklara bir nota verdi[74], fakat bir sonuç alamadılar. II. Abdülhamit ise,

[65] BOA, 12/34, Y.PRK. HR.
[66] BOA, 15/35, Y. PRK. TKM.
[67] BOA, 12/32, Y. PRK. HR.
[68] BOA, 15/54, Y. PRK. UM
[69] BOA, 16/27, Y. PRK. UM.
[70] BOA, 14/10, Y. PRK. HR.
[71] BOA, 22/88, Y. PRK. BŞK.
[72] BOA, 28/70, Y. PRK. TKM.
[73] BOA, 22/15, Y. PRK. TKM
[74] BOA, 27/98, Y. PRK. UM.

Balkanlar'da isyan çıkan diğer bölgeler gibi Girit'i de gözden çıkarılmış, kaybedilecek toprak olarak görüyordu. 1894 yılında Ada'nın Müslüman ve Hıristiyan halkı arasındaki silahlı çatışmalar devam etti. Babıâli'ye göre, Mahmut Celalettin Paşa'nın memuriyetinde bulunan Girit'te, Yunanistan tarafından tahrikler olmadıkça buradaki Rumların isyan çıkarma ihtimali yoktu.[75] Bununla birlikte, Girit'teki Yunan konsolosunun teşvikiyle Rumlar, bazı isteklerde bulunmak üzere toplantılar düzenledi.[76] Ayrıca Ada'da Manousos Koundouros liderliğinde kurulan İhtilal Cemiyeti de, 1895 yılında Osmanlı Devleti'nin Ermeni olayları ile uğraşmasını fırsat bilerek, Yunanistan'ın da desteğiyle daha geniş haklar istediğini açıkladı.[77] Fakat Ada'daki Müslümanların hakları gözetilmiyordu. Özellikle alınan yeni ıslahat kararları gereğince Girit Meclis-i Umumi azalarının belirlenmesinde Müslümanların görevlerinin dikkate alınmaması Giritli Müslümanları harekete geçirdi ve kendilerinin de dikkate alınmaları için dilekçe yazıp şikâyette bulundular.[78] Yine de Müslümanların hayal kırıklığı gün geçtikçe artmaktaydı. Nitekim Hanya önüne gelen İngiliz zırhlısının büyük bir istimbotunun Goyna Manastırı önüne gelerek papazlarla görüştükleri yönündeki haberler, Müslüman halkı umutsuzluğa düşürdü. Oysa İngiliz zırhlısı, Giritli Rum asileri cesaretlendiriyordu.[79] Asiler arkalarında kamuoyu oluşturmayı başarmıştı. Her yerden asilere yardım gelmekteydi. Sakız'da, Yunan Konsolosu Girit isyanları için gizlice yardım toplarken[80], Romanya, Sırbistan, Rusya ve Batum'daki Rumlar da, Giritli asiler için yardım ve gönüllü toplamaktaydı. Bununla birlikte, İstanbul ile Batum civarındaki Poti Kalesi gibi yerlerde yardım cemiyetleri kuruldu.[81] Bununla da yetinmeyen Rumlar ve Patrik

[75] BOA, 30/48, Y. PRK. TKM.
[76] BOA, 279/71, Y.A. HUS.
[77] Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 139.
[78] BOA, 146/99, Y. MTV.
[79] BOA, 50/39, Y. EE.
[80] BOA, 35/20, Y. PRK. UM.
[81] BOA, 356/3, Y.A. HUS.

İzmirliyan, Amerikalıları Girit isyanına destek vermeye davet etti.[82] Buna karşın Osmanlı Devleti, Girit'i her ne kadar kaybedilmiş topraklar olarak görse de, Müslümanlar için bazı girişimlerde bulundu ve Girit'teki Müslümanların uğradığı zulme son verilmesi için İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisiyle görüştü.[83]

1896 ve 1897 yıllarında Kandiye ve Hanya'da Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında çıkan çatışmalar üzerine İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında çıkabilecek bir savaşa engel olmak için müdahale kararı aldı. Fakat Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki bir savaşa engel olamadılar. Bunun üzerine 2 Mart 1897 tarihinde Avrupalı Devletler, Atina'ya bir nota vererek şu isteklerde bulundu:[84]

1- Girit hiçbir surette Yunanistan'a verilmeyecektir.
2- Osmanlı İmparatorluğu'nun mülki tamamlılığı Avrupalılar tarafından garanti edilmiştir. Girit için özel bir idare kurulacaktır.
3- Yunanlılar, Girit'ten deniz ve kara birliklerini çekeceklerdir.
4- Bu kuvvetlerin çekilmediği görülürse zor kullanılacaktır.

Osmanlı Devleti, Yunanistan ile yaptığı savaşı kazansa da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın isteği üzerine 18 Aralık 1897 tarihinde Girit'in muhtariyetini ilan etmek zorunda kaldı. Fakat Almanya ve Avusturya bu karara katılmadı. Girit'e verilen muhtariyetin başlıca esasları şunlardır:[85]

1- Girit, Osmanlı hâkimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilayettir.

2- Bu vilayetin başında Padişahın beş sene süreyle ve devletlerin onayı ile tayin edeceği bir vali bulunacaktır.

3- Müslümanların emniyeti sağlanırsa Türk askeri Ada'dan çekilecektir.

[82] BOA, 65/65, HR. SYS.
[83] BOA, 23/36, Y.PRK. HR.
[84] Ilgar, *a.g.m.*, s. 84.
[85] İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, c. 4, İstanbul 1955, s. 341.

4- Her sene Osmanlı hazinesine maktu bir vergi verilecektir.

Muhtariyet ile birlikte Yunan Kralı'nın oğlu Prens George, Girit'e Vali tayin edildi. Böylece hem Osmanlı Devleti'nin Ada'daki fiili varlığı sona erdi, hem Enosis gerçekleşti, hem de megali idea'ya bir adım daha yaklaşıldı.[86] Muhtariyetin ilanından sonra bazı Müslümanlar, Girit'teki yabancı askerler tarafından tutuklanarak Selanik'e gönderildi.[87] Bununla birlikte, Prens George'un Girit'e gelişindeki karşılama töreninde, Osmanlı Sancağı diğer bandıraların yanına konulmadı.[88] Prens George'u kabul etmeyen ve can güvenlikleri olmayan Giritli Müslümanlar, özellikle Kandiye'deki Müslümanlar göç etmek zorunda kaldı. Evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalan Müslümanların göç etmesi, Girit Hazinesine zarar verecek olmasına rağmen asayişin lehinde görüldü.[89]

Girit'te, 1899 yılından itibaren, Elefterios Venizelos tarafından yeni bir anayasa kabul edildi. Artık Girit'e ait bir bayrak ve posta pulu vardı. Ayrıca bir de polis teşkilatı kuruldu.[90] Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği gün, Girit Milli Meclisi Ada'nın Yunanistan'a katıldığını ilan etti. Bunun üzerene Osmanlı Devleti, *"Girit Adasının Yunanistan'a ilhakı için Girit Milli Meclisinde verilen kararın tatbikinin uygun olmayacağını ve statükonun korunması gerektiğini"* bildirerek alınan kararı protesto etti.[91]

Babıâli, Doğu Rumeli ve Bosna-Hersek konusunda büyük fedakârlık yapıldığını, fakat Girit'in Yunanistan'a ilhakını asla kabul edemeyeceklerini açıkladı. Yine de Temmuz 1909'da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya Girit'te bulunan bütün askerlerini geri çekme kararı

[86] Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 563.
[87] BOA, 53/31, Y. PRK. BŞK.
[88] BOA, 37/90, Y. PRK. AZJ.
[89] BOA, 41/61, Y.PRK. TKM.
[90] Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 8, s. 125.
[91] BOA, 44/54, Y. PRK. TKM.

aldı. Sadece Suda Limanı'nda Müslüman halkı korumak için dört küçük savaş gemisi bırakıldı.[92]

Girit sorunun çözümü 1913 Londra Antlaşması'yla gerçekleşti. Londra Konferansı'nın başında Türk Heyeti, Girit'ten ve adalardan vazgeçilmeyeceğini bildirse de, Konferans sonunda Türk Heyeti Başkanı Reşit Paşa: *"Başka hiçbir Ege Adası'nın talep edilmeyeceğine dair garanti verilmesi halinde, Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki haklarının Büyük Devletlere bırakabileceğini"* açıkladı. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'nın 4. maddesinde, "*Sultan'ın Girit üzerindeki haklarını bağlaşıklara bıraktığı"* belirtildi. Böylece Büyük Devletlere bırakılan Girit'in kısa bir süre sonra, 14 Aralık 1913 tarihinde, Yunan Kralı tarafından Yunanistan'a katıldığı ilan edildi[93].

Sonuç

Ege Denizi'nin güney sınırını belirleyen ve Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'tan sonra en büyük ikinci ada olan Girit, stratejik bir konuma sahiptir. 19. Yüzyıla kadar huzurlu insanların yaşadığı ada olarak bilinen Girit, 1821 Mora isyanından sonra huzursuz ve sorunlu bir bölge haline geldi. Özellikle Yunan devleti kurulduktan sonra, Yunanlılık propagandasının ve *Megali İdea*'nın merkezi oldu. Osmanlı Devleti'nin hem iç, hem de dış sorunlarının odağı olan Girit, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na da zemin hazırladı. Bununla birlikte Girit, Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti ve Yunanistan'a karşı izledikleri dış politikada belirleyici rol oynadı. Ayrıca Avrupalı Devletler, kendi çıkar dengeleri doğrultusunda Rumların isyanlarını ve Yunanistan'ın Girit'le birleşme arzusunu destekledi.

Yunanistan'la birleşmeye giden bu süreçte, Girit'in Müslüman Türk halkı çok acılar çekti ve evlerini terk ederek Ada'dan kopmak zorunda kaldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin gözden çıkarılmış topraklarından biri

[92] Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 628.
[93] Adıyeke, *a.g.e.*, s. 296.

olan Girit, devletteki çözülüşün de en açık göstergesi olmuştur. Zira Osmanlı Devleti, 1897 Savaşı'nı kazansa da Girit'i elinde tutacak gücü kendinde görememişti. Yunanistan'ın gözünde Girit, Enosis'in ve Büyük Yunanistan'ın bir parçasıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti bunu tanımak zorundaydı. Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletlerin de baskısıyla Ada üzerindeki haklarından vazgeçerek önce Girit'in muhtariyetini, sonra da Yunanistan'a ilhakını tanımak zorunda kaldı. Böylece Girit'le başlayan ve Kıbrıs'a kadar uzanan *Megali İdea* propagandasının ilk adımı atıldı. 1913 yılında Yunanistan'a katılan Girit, belki de kendini hiçbir zaman Yunanistan'a ait hissetmedi? Nitekim Yunanistan'la birleşmesinden yetmiş yedi yıl sonra Girit halkı tarafından yayınlanan *Bağımsızlık Bildirisi* bunu kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 841/37873, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 927/40280-C, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 957/41080, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 906/39723-B, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 926/4024-A, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1140/45339, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1050/43278-B, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 849/38071, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 849/38071-C, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1087/44248-C, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 849/38071-D, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 847/38031, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 842/37878-T, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 904/ 39704, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 919/39979-A, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1020/42612-B, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1019/42600-U, HAT

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 5/45, Y. PRK. UM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 114/30, Y. EE.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 491//17, A:}MKT. MHM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 1431/24, DH. MKT.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 13/49, Y. PRK. UM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 13/9, Y. PRK. AZJ.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 41/37, Y. A. RES.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 12/34, Y.PRK. HR.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 15/35, Y. PRK. TKM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 12/32, Y. PRK. HR.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 15/54, Y. PRK. UM

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 16/27, Y. PRK. UM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 14/10, Y. PRK. HR.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 22/88, Y. PRK. BŞK.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 28/70, Y. PRK. TKM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 22/15, Y. PRK. TKM

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 27/98, Y. PRK. UM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 30/48, Y. PRK. TKM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 279/71, Y.A. HUS.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 146/99, Y. MTV.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 50/39, Y. EE.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 35/20, Y. PRK. UM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 356/3, Y.A. HUS.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 65/65, HR. SYS.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 23/36, Y.PRK. HR.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 53/31, Y. PRK. BŞK.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 37/90, Y. PRK. AZJ.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 41/61, Y.PRK. E. Z. TKM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 44/54, Y. PRK. TKM.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, 157/6, HR. SYS.

Osmanlıca Gazete

Tasvir-i Efkâr, 418/1-2, 23 R 1283

Tasvir-i Efkâr, 428/3, 5 C 1283

Tasvir-i Efkâr, 433/2, 25 C 1283

Tasvir-i Efkâr. 429/1-1, 8 C 1283

Tasvir-i Efkâr, 449/1-3, 29 Ş 1283

Tasvir-i Efkâr, 470/2, 21 ZA 1283

Tasvir-i Efkâr, 474/2-3, 5 Z 1283

Tasvir-i Efkâr, 475/2, 8 Z 1283

Tasvir-i Efkâr, 482/2, 16 M 1284

Tasvir-i Efkâr, 480/2, 2 M 1284

Tasvir-i Efkâr, 692/2, 19 L 1285

Tasvir-i Efkâr, 694/2, 26 L 1285

Tasvir-i Efkâr, 707/2, 16 Z 1285

Yayınlanmış Eserler, İncelemeler, Makaleler

Adıyeke, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. 6, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Yayınları, Ankara 1999.

Castellan, Georges, *Balkan Tarihi*, Milliyet Yayınları İstanbul 1995.

Danişmend, İsmail Hakkı, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, c. 4, İstanbul 1955.

Driault, Edovard, *Şark Meselesi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2003.

Gökbilgin, Tayyip, "Navarin", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ilgar, İhsan, "Girit'i Nasıl Kaybettik?", *Tarih Hayat Mecmuası*, c. 1, sy. 2, İstanbul 1970.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. 7, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. 8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Kütükoğlu, Mübahat, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *III. Askeri Tarih Semineri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri*, Atase Yayınları, Ankara 1986.

Şahin, Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996.

Tukin, Cemal, "Girit", *İslam Ansiklopedisi* , c. XIV, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 85-95.

Künye:
Toprak, Serap, "Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 1*, (2012): 118-142.